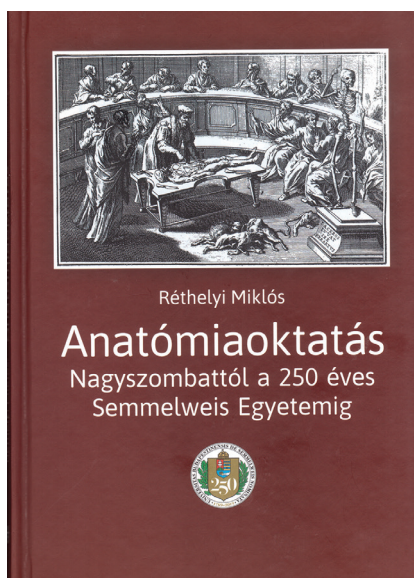

250 éves az anatómiaoktatás

A Pázmány Péter által 1635-ben megalapított – majd az orvossággal kibővült – egyetem és a Semmelweis Egyetem történelmi emlékeit hivatott megidézni Réthelyi Miklós professzor könyve¹ az anatómiaoktatás jubileumát ünnepelve. A történelem viharában az átszervezések során egyedül az Anatómiai Tanszék maradt változatlan jogfolytonosságban. Bár a tudomány nem napi politika, de stabil összegzésének fundamentumából kiderül, hogy mégis átalakulások szabdalják a 250 év alatt.

Az orvosegyetemre kerülvén a hallgatók az első években – a preklínikum periódusában – a morfológiai (anatómia, hisztológia, kórbonctan) tárgyakkal és a funkcionális (fiziológia, kórelletan, biokémia, biofizika) tárgyakkal találkoznak a legnagyobb órászámokban.

Az anatómia tantárgy elsajátításának nehézségei

A könyvrecenzió megírása előtt felhívtam 9 (Budapest: 3, Debrecen: 2, Pécs: 2, Szeged: 2) nyugdíjas – nem anatómus – orvoskollégát, és hozzáadva a saját emlékeimet, e 10 vélemény alapján, az orvosi egyetemek anatómiai oktatására a következő megállapítások körvonalazódtak ki:

1. Az anatómia a legnagyobb órászámokban tanított tantárgy volt.
2. Az anatómia gyakorlati oktatása formalinoldattal rögzített emberi tetemekben történik, és a hallgatók döntő többsége itt találkozik – életében először – emberi tetemekkel.
3. Az anatómiai kollokviumok, szigorlatok és vizsgák ún. „vízválasztók”, mert a hallgatók közül soknak itt fejeződik be – véglegesen – a sikertelen eredmények miatt az orvossá válásuk álma.
4. A vélemények egységesen arról szóltak, hogy az anatómiai előadások, vizsgák adják az orvosi egyetem elvégzése alatt a legmélyebb pszichikai hatást. Mindenki sokkal részletesebb emlékekkel maradt tantárgyról, mint a többi tantárgyról.

Az anatómiai intézetek mozgásai

A történelmi Magyarország területe bölcsőjéül szolgált a kiterjedt orvoslástudomány elméleti és gyakorlati praxisainak. A tág tudományos ismeretszerzés megteremtette az interdiszciplináris szemléletet, a manapság jellemző mikroterületek specialitásai helyett, színes, változatos tartalommal és nem utolsósorban tudós szemlélettel megírt könyv, melyben egy fogalom sem marad magyarázat nélkül. A könyvből kiderül, hogy szerzője biztos kézzel, mindennapos közvetlenséggel ír, s míg magyarázza a tanszék életét, a diszciplína előadót, a kor szellemét is felidézi.

Réthelyi Miklós professzor a negyed évezredes anatómiai oktatást négy nagy periódusra osztja: I. A megalakulás (1769–1878); II. Az anatómiai intézet (1878–1898); III. Az új anatómiai intézet (1898–1989), IV. Jelenkor (1989–napjaink).

Ez alatt az idő alatt hol egységesen egy, hol két anatómiai intézet működött párhuzamosan. A szerző azt írja: „Az intézeti kultúra vezetőfüggő. Jelenti az egyenként az igazgatókat és az igazgatók egymásutánságát. A Lenhossék József, Mihalkovics Géza, Lenhossék Mihály, Kiss Ferenc, Szentágothai János és Tömböl Teréz sorozat példátlan a magyar felsőoktatás történetében. Ez az anatómus vonulat, akik mesteri szinten művelték a mikroszkópos anatómia területeit is. Jelentős az örökség másik vonala is, amelyet a Mihalkovics Géza, Thanhoffer Lajos, Tellyesniczky Kálmán, Huzella Tivadar, Törő Imre és Halász Béla által képviselt szövettani, majd a molekuláris és fejlődésbiológia felé tartó munkák képviselnek.”

Az Anatómiai Tanszék belső élete

Az egyetemi oktatás nem nélkülözte az ideológiai vitákat, ami érvényesült a kinevezett vezetők beiktató beszédeiben és habitusaiban. Állásfoglalás nélkül leközölte a beszédeket a szerző: mindenki vonja le a saját értelmezésű következtetéseit abból az időből, amikor 1940-et írunk. Fizetés kevés volt, presztízs nagy, invenciózus készítmények, egyedi manufaktúrák alkották a szemléleti eszközöket, melyeket a tudásvágy kigondolt, de az ostrom lerombolt (császár, értelmiség adományoz, a proletár analfabéta pedig mindent rombol, pusztít).

Kiemelkedőnek tartom, hogy Réthelyi professzor a több száz dokumentum alapján nem hallgatja el a feszültségeket: Lenhossék Mihály és Apáthy István (akiről a függelékben számol be) között; Kiss Ferenc és Krompecher ellentétét; Kiss Ferenc furcsa egyházi tevékenységéről ír részletesen. Huzella Tivadar vevőútját (75. o.): „Huzella 1944-ben nyilvánosság előtt mondja Hitlert, Sztálint és Salazart egy kalap alá tartozó diktátoroknak (Hitlert fehér bolseviknak titulálja). A háború után nem hajlandó Sztálinra vonatkozó kijelentését visszavonni, és így bár hallgatói 1945-ben igazolják, 1946-ban eltávolítják az egyetemről. Nyugdíj nélkül, a saját maguk által természetett zöldségekből próbálva megélni, nyomorog Gödön, ahol 1950-ben hal meg.”

Hiányként éltem meg a Törő Imréről (1900–1993) készült beszámolót (117–127. o.). Íme, mit ír az internet: *Olga Boriszovna Lepesinszkaja – Wikipédia*: Dokumentálta például élő vörösvérsejtek spontán létrejöttét tojásfehérjéjékből. Anekdotikus információk szerint a „bizonyítékok” valójában ép sejtek pusztulás utáni lebomlását ábrázoló filmek voltak, melyeket aztán Lepesinszkaja fordítva vetített le. Az '50-es évek szellemének megfelelően az „élen járó szovjet tudománynak” természetesen magyar követői is akadtak. Így például Törő Imre, aki Lepesinszkaja könyvének magyar kiadásához az előszót írta, 1952-ben a Kossuth-díj arany fokozatát kapta „a celluláris elmélettel szemben álló, új sejtszülési mechanizmus felfedezéséért”. A Liszenko–Lepesinszkaja genetikai állítások tudománytalan lufiknak bizonyultak a tudománytörténet lapjain. A kötetben találunk apró számélmásokat: 6. o., a. 12. s. 1990 (helyesen 1900); 13. o. a. 6. s.: 1977 (helyesen 1770); 89. o. a. 2. s. 1994–1995 (helyesen 1944–1945).

Egy Nobel-díj háttére

A szerző a következőképpen emlékezik vissza Békésy Györgyre (72. o.): „Békésy György (1899–1972) 1929-ben az Intézet

¹ Réthelyi Miklós: *Anatómiaoktatás – Nagyszombattól a 250 éves Semmelweis Egyetemig*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2020.

alagsorában, a jelenlegi állatmúzó és a mellette levő műhely helyén preparálta, boncmesteri segédlettel, híres közép- és belsőfül készítményeit, melyeket később magával vitt Stockholmba. Ezek a készítmények anatómiai alapjait képezték az általa leírt hallórendszer működésének, melyért 1961-ben Nobel-díjat kapott. Szentágothai János fiatalkori és maradandó élménye volt, amikor Békésy megkérdezte tőle: Kolléga Úr! Meg tudná mondani, hogy mennyi lehet a lig. anulare baseos stapedis elaszticitási koefficiense?”

Békésy György² önéletrajzában³ a következő olvasható: „Arra a következtetésre jutottam, hogy csak akkor hajthatom végre terveimet, ha ismerem a belsőfül-csatornák pontos méretét, s elmentem az Egyetem Anatómiai Tanszékére, és megkérdeztem őket, meg tudnák-e a pontos méreteket adni. Bemutatták a belsőfül óriási modelljét, amelyet előadásaiknál használtak. Ez igen jól elkészített modell volt, de sajnos a helicotrema, mely engem érdekelt, nem volt teljesen tiszta. Ezzel kapcsolatban Kiss professzornak panaszkodtam, aki az Anatómiai Tanszék vezetője volt, és igen meglepő választ adott. »Adhatok Önnek egy fejet.« Öt perccel később az asztalomon volt egy emberi fej, én néztem őt, ő pedig engem, és valójában nem tudtam, mit tegyek... Sok nehézség adódott azért, mert a laboratórium ajtajánál volt egy őr, aki tudni akarta, hogy mit viszek be és ki. Elhatároz-

tam, hogy megmondom neki az igazat, és megmutattam neki a fél fejet. Annnyira megijedt, hogy soha sem kért meg ismét arra, hogy nyissam ki a táskámat.”

Értékelés

Réthelyi professzor megírja azt a hatalmas lépést az 1950-es évekből, mikor az egyetem beszerezte az elektronmikroszkópot, amely a korszerű morfológiai kutatások alapműszere. Kiemelkedő szerepe abban rejlett, hogy „Magyarországon még funkcionáló élettudományi célokot szolgáló elektronmikroszkópos laboratórium sem volt, sőt nem volt meg hozzá a szükséges műszaki háttér sem”. Ez a szerzemény mintha megnyitotta volna a kaput a műszerbeszerzések modern technikái előtt, és elindította a mikro-sejtbiológiai irányzatot.

A tanszék személyes története is meg van említve az '56-os események során. Hiába, az Üllői út és a Kilián laktanya közelsége megihlette a fényképezőgépet előszedő egyik professzort, aki a harcok kellős közepén készítette unikális fotóanyagát.

Könnyfakasztó rész is fellelhető a könyvben, egy újságíró megjelent cikke adja a témát: „Ysa – mint minden más, ami él – pur es chomuv uogmuc”. A következő oldalak folytatják az elmúlás szomorú tényét.

Értékelendő rész az intézet igazgatóinak portréi és az adott időintervallumban történő fejlesztések számbavétele, sőt nem feledkezett meg a szerző azokról név szerint, mint intermezzo, akik a „munkánkat segítették”, „akiktől elbúcsúztunk”, vagy a vendégkönyv beírásai több-kevesebb oldal terjedelemben.

Prof. dr. Réthelyi Miklós nemcsak az I. Sz. Anatómiai Intézet igazgatója volt

1994-től 2004-ig, hanem a Semmelweis Orvostudományi Egyetem rektora (1991–1995), 2010-től 2012-ig nemzetierőforrás-miniszter, ezzel az egészségügyért, a szociális ügyekért, az oktatásért, a kultúráért és a sportügyért felelős kormánytag. Jelenleg: 2012-től az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottság elnöke; a Magyar Orvostörténeti Társaság elnöke 2014-től; így óriási, monumentális közfeladatokat látott és lát el mind a mai napig. E kötet is egy monumentális rálátásmód az anatómia oktatására. A zárzó őszinte hangvételű, rövid összegzése az enciklopédikus tartalomnak, melyre 169 fénykép és ábra, 374 volt és jelen munkatárs megemlézése a bizonyíték.

A jelen sorok írója számára (aki a felelős szerkesztője az *Emlékezünk orvosainkra* sorozatnak, melyben eddig 50 kötet jelent meg) örömteli hír, hogy a Réthelyi-kötet névjegyzékét összevetve a sorozat névjegyzékével, 21 olyan anatómusról került közlésre részletes beszámoló, aki e kötetben is szerepel. Az alulírott számára hatalmas élményt jelentett a kötet alapos átolvasása, és számos, számára nyitott, orvostörténeti kérdésre kapott érdemi választ.

Egyetem – Anatómiai Intézet: Réthelyi professzor a padlástól a pincéig bejárva minden szegmensét, illetve tudományos helyeit térképezi fel – térben és időben – a halhatatlan tudós piramist, a kor géniuszaival. Így íródott meg az Anatómia életfája: gyökerétől, a törzsén végig haladva az ágakig, gallyakon keresztül a levelek és termés virágokkal bezárólag a koronáig. Ez egy lexikon-szakkönyv – az életrajzokkal és igényes anekdotákkal ötvözve.

Vincze János dr.

² Vincze János: *Az orvosi Nobel-díjas nemes Békésy György*. NDP K., Budapest, 2019.

³ Békésy György: *Önéletrajzi jegyzetek*. (Fordította: Kunfalvi Rezső.) *Fizikai Szemle* 1978; 28(8): 281–289.